

Veldspitsmuis

Crocidura leucodon

De veldspitsmuis is op de rug donkerbruin tot zwart; deze kleur loopt door op de buitenkant van de poten en is scherp afgescheiden van het grijswit van de buikzijde en de rest van de poten. De soort onderscheidt zich daarmee van de huisspitsmuis. De staart is ongeveer een derde van de lichaamslengte en toont korter dan die van de huisspitsmuis. De tanden zijn wit, de oorschelpen steken duidelijk buiten de vacht en op de staart staan lange afstaande haren tussen de korte aanliggende haren.

Mannetjes en vrouwtjes zijn even groot: lichaamslengte tot 9 cm, staartlengte tot 4,3 cm, en gewicht tot 13,5 gram. De eerste jongen worden in het voorjaar geboren na een draagtijd van circa 30 dagen. De vrouwtjes kunnen direct na de geboorte weer bevrucht worden.

Leefomgeving

De habitatvoorkeur verschilt sterk in de verschillende delen van de geografische verspreiding. In Nederland leeft de soort hoofdzakelijk in kleinschalige agrarische cultuurlandschappen met zandige bodems met een halfopen, bloemrijke vegetatie, zoals akkerranden en bermen (ZOOLOGIEVERENIGING VZZ 2007).

Voedsel

Er staan vooral kevers, naaktslakken, miljoenpoten, insectenlarven en regenwormen op het menu; veel van deze prooien worden actief in de bovenste bodemlaag buit gemaakt (KUVIKOVÁ 1987). Nagel & Nagel (2005) noemen ook andere spitsmuissoorten als voedsel en Ruzic (1972) meldt dat spitsmuizen, waaronder de veldspitsmuis, tijdens veldmuizenplagen in belangrijke mate leven van veldmuizen.

Areaal

De noordgrens van het areaal loopt van Zeeuws-Vlaanderen tot aan de Kaspische Zee, met twee brede uitlopers naar het noorden. In de Nederduitse Laagvlakte liggen enkele gebieden met geïsoleerde populaties: het gebied van het graafschap Bentheim dat aansluit bij Zuidoost-Drenthe, Noordoost-Overijssel en Twente, en een veel kleiner gebied in de Bremer Wesermarsch (ROSCHEN ET AL. 1983). Ook ten westen van Kiel leeft een geïsoleerde populatie (BORKENHAGEN 2011), evenals in Zuid-Rusland. De zuidgrens loopt van Bretagne in Frankrijk tot de Kaspische Zee, met een

smalle uitloper tot in Israël. Op eilanden in het Middellandse Zeegebied ontbreekt de veldspitsmuis, met uitzondering van Lesbos (VOGEL & SOFIANIDOU 1996) en Krk.

Voorkomen in Nederland

Prehistorie

Bij Meteren in de Betuwe zijn veldspitsmuisresten uit de Midden-IJzertijd (ca. 500 v.Chr.) gevonden (BUITENHUIS & HALICI 2002). Uit latere perioden zijn geen archeologische opgaven bekend.

Historische gegevens tot 1946

De eerste exemplaren werden in 1919 en 1920 bij Ede (GE) verzameld (JUNGE 1944), de volgende vondst volgde in 1929, toen de soort werd aangetroffen in kerkuilbraakballen van enkele plaatsen in Zuid-Limburg (VAN DEN BRINK 1930). Daarna werd hij ook bekend uit Twente, de Achterhoek, het IJsseldal, de omgeving van Hulshorst (GE), de zuidwestelijke Veluwe, Zeeuws-Vlaanderen, het zuidoosten van Noord-Brabant en Zuid-Limburg.

Periode 1946-1969

In deze periode is de veldspitsmuis gevonden bij Hoofdplaat, Ossensisse, Kloosterzande en Terneuzen, alle in Zeeuws-Vlaanderen (respectievelijk drie braakbalvondsten en een vangst van drie exemplaren) en bij Asten in de Peel (braakbalvondst). In het zuidelijke deel van Limburg werden dieren gevangen bij de Heerderberg, de Sint Pietersberg en in het Preusbos te Vaals en resten werden daar gevonden in braakballen van negen locaties (HOEKSTRA 1992A).

Periode 1970-1988

De veldspitsmuis werd in deze periode alleen nog aangetoond bij Gramsbergen in Noordoost-Overijssel, bij Weerselo in Oost-Twente (VAN WINDEN 1989) en in Zeeuws-Vlaanderen, waar hij in de jaren 1980-1988 op 11 plaatsen in zes atlasblokken werd gevangen (T'HART & STRAATMANS 1984,

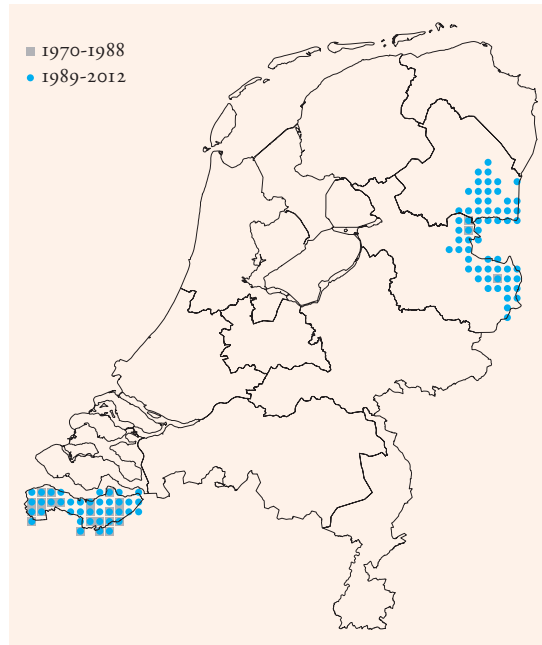

Veldspitsmuis.

Foto: René Janssen.

Bicoloured white-toothed shrew.

KAPTEYN 1988, KEIJL 1995). Braakbalonderzoek leverde nog eens 17 andere atlasblokken op (BUISE 1984; Lucien Boerjan pers. med.). Opmerkelijk is dat in Limburg in deze periode geen veldspitsmuizen zijn aangetroffen (HOEKSTRA 1992A).

Periode 1989-2012

Bij langlopend, gericht onderzoek is de soort in oostelijk Nederland op diverse plaatsen aangetroffen: in Zuidoost-Drenthe in zes atlasblokken gevangen en in 20 nieuwe atlasblokken in braakballen gevonden, in Noordoost-Overijssel in vier atlasblokken gevangen en in zes nieuwe atlasblokken in braakballen gevonden, en in Twente in drie atlasblokken gevangen en in 16 nieuwe atlasblokken in braakballen vastgesteld. In totaal gaat het om 93 gevangen

individuen (waarvan 13 binnenshuis!) en 75 individuen in braakballen (SNAAK 1999, 2008).

Ook Zeeuws-Vlaanderen is in 1989-2008 gericht onderzocht. Zowel in het westen van Zeeuws-Vlaanderen (BEKKER & HONINGH 2001), in het gebied tussen het Kanaal van Gent naar Terneuzen en de Braakman (BEKKER 2007) als in het oostelijk deel van Zeeuws-Vlaanderen is de veldspitsmuis gevangen (BEKKER 2010B); de aanwezigheid is daarmee in tien atlasblokken met vangsten vastgesteld. Aan de hand van braakbalonderzoek kwamen er nog eens 27 andere atlasblokken in Zeeuws-Vlaanderen bij (BEKKER 2011).

Ook in 2008-2012 is verder gezocht, en dit leverde in het oosten van het land nog eens vijf en in Zeeuws-Vlaanderen nog eens drie nieuwe atlasblokken op.

Vangsten binnenshuis (SNAAK 2008) zijn niet bekend uit zuidelijker streken. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat langs de noordelijke grens van het verspreidingsgebied, althans daar waar de veldspitsmuis (nog) niet is verdrongen door de huisspitsmuis, de soort geassocieerd wordt met huizen en tuinen in stedelijke en suburbane gebieden (FRANK 1984).

In Nederland heeft de soort nu letterlijk een marginale verspreiding: in Drenthe en Overijssel alleen langs de grens met Duitsland, en in Zeeuws-Vlaanderen grenzend aan Belgisch Vlaanderen. Uit Limburg is hij verdwenen.

Veranderingen en oorzaken

In Gelderland, Noord-Brabant en Limburg is de veldspitsmuis verdwenen, terwijl in Zuidoost-Drenthe, Noordoost-Overijssel, Twente en Zeeuws-Vlaanderen de soort is verschenen en/of de verspreiding is toegenomen (zie tabel). In 1989-2012 is de soort in braakballen aanzienlijk toegenomen in Zeeuws-Vlaanderen, terwijl ook de percentages in Zuidoost-Drenthe en Noordoost-Overijssel opvallend hoog zijn. Het is onduidelijk wat de oorzaken van de veranderingen zijn.

▶ Biotoop van de veldspitsmuis.
Foto: Paul van Hoof.
Habitat of bicoloured white-toothed shrew.

Bedreigingen en bescherming

Als oorzaak van achteruitgang van de veldspitsmuis elders in West-Europa worden drie factoren genoemd: gebruik van insecticiden, klimaatverandering en concurrentie met de huisspitsmuis (NIETHAMMER 1979, VOGEL ET AL. 2002). Deze zouden ook in ons land een rol kunnen spelen, maar dat is hier niet onderzocht.

In de Rode Lijst van 1994 staat de veldspitsmuis vermeld als 'gevoelig' en 'zeer zeldzaam' (LINA & VAN OMMERING 1994). In het *Basisrapport Rode Lijst Zoogdieren* (ZOOGDIERVERENIGING VZZ 2007) is daarop een correctie aangebracht: de soort is 'opgewaardeerd' naar 'zeldzaam' en 'thans niet bedreigd'. Waarschijnlijk kunnen behoud en herstel van kleinschalige landschapselementen bijdragen aan het in stand houden van de huidige veldspitsmuispopulaties. Het verder terugdringen van het gebruik van insecticiden in de landbouw zal ongetwijfeld bijdragen aan een geringere belasting van het leefmilieu en daarmee aan betere leefomstandigheden voor de veldspitsmuis.

Jan Piet Bekker

	veld- spitsmuis	1970-1988 totaal	%	veld- spitsmuis	1989-2012 totaal	%
Zuidoost-Drenthe				727	9576	7,6
Noordoost-Overijssel				235	5651	4,2
Twente				235	9150	2,4
Zeeuws-Vlaanderen	216*	14.927	1,4	1056*	29.791	3,5

SUMMARY

Bicoloured white-toothed shrew *Crocidura leucodon*
The current distribution of the bicoloured white-toothed shrew comprises the south-eastern part of Drenthe, the eastern part of Overijssel, and Zeeuws-Vlaanderen, the southern part of Zeeland. Previously, the bicoloured white-toothed shrew also occurred in Gelderland, Noord-Brabant and Limburg. Its main habitats in the Netherlands are half-open, flower-rich vegetations in small-scale, cultivated landscapes used for agriculture, such as roadsides and field margins.

▲ Presentie van veldspitsmuisresten in kerkuilbraakballen in regio's waar gericht onderzoek is verricht. De procentuele toename in Zeeuws-Vlaanderen is significant (* = $p < 0,01$) (BEKKER 2011, SNAAK 1999, 2008).

Presence of bicoloured white-toothed shrew remains in barn owl pellets in specifically researched regions. The increase of the percentage in Zeeuws-Vlaanderen is significant (= $p < 0,01$)*